

Λαογραφικό Λεξικό της Ελληνίδας Μамής

Δρ Χρίστος Θ. Οικονομόπουλος, Παιδοχειρουργός.

(Συνέχεια από το προηγούμενο)

καλημάτη, η, η προμήτωρ.

καληνωρίζω, η πρώτη λέξη της μαμής όταν μπαίνει στο δωμάτιο της επιτόκου και λέει την ευχή: «καλή ώρα».

καληχέρα, η, 1) η μαμή που έχει όλο επιτυχίες, 2) τα δώρα που δίνουν στη μαμή, 3) η ευχή της μάνας όταν συνοδεύεται από δώρα προς το παιδί της, που φεύγει στην ξενιτιά, 4) τα δώρα προς το δάσκαλο την Πρωτοχρονιά.

καλιγοκάρφι, το, το καρφί που καρφώνουν το πέταλο. Το χρησιμοποιούν όταν συμβουλεύουν τις αραχνόγκαστρες γυναίκες. Η γυναίκα που έχει συχνά αποβολές (αραχνόγκαστρη) μαζεύει 40 καλιγοκάρφια και φτιάχνει ένα περιδέριαιο, τις «40 θύμησες», για να θυμάται τις συμβουλές που πήρε και να προστατεύεται από αποβολή.

καλικαντζάρακι, το, το παιδί που γεννιέται την παραμονή των Χριστουγέννων ή την ημέρα των Χριστουγέννων.

καλικάντζαροι, οι, 1) η προσωποποίηση των νυχτερίδων (χειροπτέρων), 2) τα παιδιά που γεννήθηκαν την ημέρα των Χριστουγέννων.

καλικάντζαρος, ο, το παιδί που είναι καχεκτικό και γεννήθηκε το Δωδεκαήμερο, που βγαίνουν οι καλικάντζαροι.

καλόγαλη, η, η ήρεμη λεχώνα που έχει άφθονο και γλυκό γάλα και όχι πικρό και φαρμακογαλισμένο, όπως έχουν οι κακόγαλες και αγχώδεις.

καλόγεννη, η, η γυναίκα που γεννάει εύκολα. Λέγεται και «καλογέννητη»: «μ' ένα

πόνο τα κάνει τα παιδιά».

καλογεννητής, ο, αυτός που γεννήθηκε πολύ εύκολα, χωρίς δυστοκία της μάνας. **καλογεννήτρα, η**, η εύτοκη, η μάνα που τίκτει με ευχέρεια εύρωστα παιδιά, χωρίς πολλές ωδίνες.

καλογεννώ, τίκτω εύκολα: «εκαλογέννησε η Μαρία».

καλόγερος, ο, φλεγμονώδες εξάνθημα του δέρματος (αρχ. ο δοθιήν). Λέγεται και «μυξίτης», ή «Αγιάθωνας», ή «βύζουνας».

καλογέρωμα, το, ή σκλάβωμα, όταν το παιδί κινδυνεύσει στη γέννα, η μητέρα το τάζει σε κάποιον Άγιο και το ντύνει καλογεράκι για ένα χρόνο.

καλογερόσπορος, ο, το νόθο τέκνο που το έσπειρε καλόγερος. Καλογερόσποροι παρατηρούνται σε χωριά που είναι κοντά σε ανδρικά μοναστήρια.

καλογιατρός, ο, 1) ο μάμος, ο μαιευτήρας, 2) αυτός που θεραπεύει ψυχοσωματικές αρρώστιες με βότανα και μαγικές ενέργειες.

καλόγκαστρη, η, η γυναίκα που έχει ομαλή εγκυμοσύνη.

καλοήσκιωτη, η, η πολύτεκνη μάνα που γέννησε όλα της τα παιδιά χωρίς επιπλοκές.

καλολευτερώματα της μαμής, τα, οι ευχές της μαμής και των άλλων παραστεκούμενων γυναικών (παραμαμών) για ευτοκία: «Με το καλό να καλολευτερωθείς», «Να το χύσεις σαν χελάκι», «Καλή ευκολία», «Καλή ώρα», «Καλή λευτεριά», «Καλά γεννητούρια», «Μ' ένα πόνο το γιό».

καλομάνα, η, 1) η μάνα που γεννά το πρώτο της παιδί κορίτσι· «της καλομάνας το παιδί το πρώτο νά 'ναι κόρη», γιατί είναι η βοηθός της μάνας, 2) η γιαγιά, η μαμή, η προμήτωρ (λέγεται και «σταυρομάνα»), 3) η στοργική μάνα, 4) η γριά-Μπάμπω (μαμή), από μεγάλο σεβασμό στο πρόσωπό της.

καλόμνηο, το, το παιδί που γεννήθηκε το μήνα Μάιο.

καλομοίρα, η, 1) η πολύτεκνη μάνα που ζουν τα παιδιά της, 2) η κόρη που καλοπαντρεύτηκε, 3) η μαμή που έχει όλο επιτυχίες.

Καλομοίρες, οι, 1) οι τρεις Μοίρες που μοιραίνουν το παιδί τα μεσάνυχτα της τρίτης ημέρας από τη γέννησή του. Προσωποποίηση της μάνας, της γιαγιάς και της μαμής, 2) οι νεράιδες.

καλόπαιδο, το, το πρώτο γεννηθέν αγόρι. Ρωτάει ο άνδρας τη μαμή: «Κυρά-μαμή, τί παιδί έβγαλες;». «Απ' τα καλά» απαντά η μαμή αν είναι αγόρι και φιλοδωρείται γενναία.

καλοπόδαρη, η, όταν η μαμή πρωτομπαίνει στο δωμάτιο της επιτόκου μπαίνει με το δεξί πόδι, για να έχει ιη επίτοκος ευτοκία, και στη συνέχεια λύνει όλους τους κόμπους και ξεκλειδώνει όλα τα μπαούλα και τα συρτάρια των επίπλων.

καλορίζικη, η, η καλότυχη μάνα που γεννήσε αγόρι.

καλορώγα, η, η λεχώνα με φυσιολογικές θηλές του μαστού, που βοηθούν στο να θηλάσει άνετα το νεογνό.

καλοσήμαδα, τα, τα παιδιά που γεννήθηκαν τη Λαμπρή ή μία επίσημη ημέρα π.χ. του Ευαγγελισμού, την Πρωτοχρονιά, της Παναγίας, κλπ.

καλοστρατιά, η, 1) καλή πορεία της εγκυμοσύνης, 2) όταν η έγκυος συναντήσει στο δρόμο το φιδάκι της Πανα-

γίας (μικρό αβλαβές φίδι).

καλότυχη, η, 1) η μάνα που έχει πολλά αγόρια, 2) η κόρη που καλοπαντρεύτηκε.

καλούδια, τα, τα δώρα που είναι φαώσιμα και προκαλούν ευχαρίστηση στα παιδιά και στην έγκυο.

καλόφαγο, το, το μωρό που θηλάζει με όρεξη ή το βρέφος που τρώει όλα τα φαγητά.

καλοχέρης, ο, το παιδί που στέλνει η μαμή σε μια στείρα γυναίκα την Πρωτοχρονιά, μαζί με ένα ρόδι, για να της φέρει ευτυχία και να συλλάβει αγόρι.

καλοχερίδια, τα 1) τα φιλοδωρήματα του νονού προς τη μαμή κατά τη βάφτιση, 2) τα δώρα που δίνει η μάνα στα παιδιά την Πρωτοχρονιά.

καλοχερούσα, η, συνήθως η μαμή που έχει καλό χερικό.

καλοψίκια, τα, τα γλυκά, που κατά τη γέννηση προσφέρονται από τη μάνα της λεχώνας στους επισκέπτες για να ευχηθούν να γίνει το παιδί καλόψυχο.

καμαροβασκαντουρίτσα, η, η ξύλινη καμάρα της κούνιας, γεμάτη με φυλαχτά, βασκαντουρίτσες και εικονίδια με το Χριστό και την Παναγία, που τοποθετεί η μαμή για τους μοναχογιούς και τ' αρχοντόπουλα και αμειβεται πλουσιοπάροχα από τους γονείς και ιδίως τον πατέρα.

καμαρώνω, 1) το υπερήφανο βάδισμα της εγκύου στους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης, 2) η υπερηφάνεια της μάνας όταν μετά την πρώτη νύχτα του γάμου βρεθεί η κόρη της παρθένα.

καμφορά, η, οι κρύσταλλοι της καμφοράς διαλυμένοι σε οινόπνευμα ή λάδι, για εντριβές σε κακοψυχίες της εγκύου ή σε κακοπαθημένα βρέφη.

κάμωμα, το, η επιβλαβής μαγεία.

κανακάρα, η, η μονάκριβη κόρη, η κανακάρισα.

κανακάρης, ο, το πολυχαϊδεμένο μονα-

χοπαίδι, ο κανακεμένος, ο αξιαγάπητος.
κανακεύω, χαϊδεύω, ανατρέφω με επιμέλεια.

κανάκια, τα, οι περισσές φροντίδες, τα χάδια και οι εξαιρετικά τρυφερές περιποιήσεις και θωπευτικές εκφράσεις της μάνας ή της μαμής προς το μωρό, όταν μάλιστα είναι το πρώτο:

«Το κανακάρικο παιδί θέλει πολλά κανάκια, θέλει μεταξωτές φασκιές κι αγνά κωλοπανάκια».

κανακίζω, ταχαρίζω.

κανδηλοβάφτισμα, το, το επείγον βάφτισμα από τη μαμή σε ετοιμοθάνατο νεογνό. Ρίχνει επάνω του λάδι από το καντήλι (είδος ανανήψεως) για να ζήσει και το ονοματίζει: Γιάννης, Παναγιώτης, Μαρία, Αθανάσιος, Ζώης, Σωτήρης, κλπ., αφού το σηκώσει σταυρωτά στον αέρα λέγοντας: «Βαφτίζεται ο δούλος του Θεού τάδε, στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, Αμήν». Λέγεται και «καντηλοβάφτισμα».

κάπνισμα, το, όταν η μαμή καπνίζει με αρωματικά βότανα τη ματιασμένη λεχώνα και το παιδί, για θεραπεία της βασκανίας.

καπονάκια, τα, τροφή της λεχώνας για να κατεβάσει γάλα (κρεμμύδι και βρασμένη κόκκινη κολοκύθα).

καρακόνζυλο, το, το παιδί που γεννήθηκε την ημέρα των Χριστουγέννων. Το λένε και «κατσικάδι» ή «καλικάντζαρο».

καρβούνι, το, σπυρί κακοήθους μορφής, ο άνθραξ ή ψευδάνθραξ.

καρδιά της μάνας, η, το κέντρο του συναισθηματικού κόσμου της μάνας:

«Η μάνα στην καρδιά πονεί κι η πεθερά στη φτέρνα».

καρδιοβαστούσα, η, η βοηθός της εμπειρικής μαμής, που συγκρατεί από πίσω την τίκτουσα επάνω στο σελλί.

καρδιοκάψιονας, ο, η γαστρίτις της εγκύου.

καρδιοτάραγμα, το, η ναυτία της εγκύου.

καρδιοχτύπι της μαμής, το, η λαχτάρα της μαμής σε επιπλοκές της γέννας.

καρκαλιάς, ο, ο κοκκύτης. Ποτίζουν το παιδί με γάλα από γαϊδούρα (γουμαρόγαλο), που θεραπεύει τον κορακόβηχα.

καρόνω, η σπάργωση των μαστών της λεχώνας, η συμφορητική μαστίτιδα: «κάρωσαν τα βυζιά της».

καρπόχορτα, τα, τα ιαματικά βότανα που συμβουλεύει η μαμή να τρώνε οι στείρες. Πιστεύουν ότι φέρνουν γονιμότητα.

κατάβαρη, η, η έγκυος στον τελευταίο μήνα της εγκυμοσύνης, ιδίως όταν πλησιάζει να γεννήσει.

κατακρατούσα, η, η βοηθός της μαμής.
καταμήνια, τα, τα έμμηνα της γυναίκας. Όταν η γυναίκα έχει τα έμμηνα δεν εκκλησιάζεται, ούτε μεταλαμβάνει.

καταπιάνομαι, όταν αρχίζω να κυοφορώ, συλλαμβάνω: «είμαι στα καταπιασίδια».

καταπιασίδια, η σύλληψη στη γυναίκα.

καταπλάσματα, τα παρασκευάσματα της μαμής για θεραπευτικούς σκοπούς.

κατάποδο, το, ο πλακούς, το ύστερο, το συντρόφι, το κυττάρι, το ακόλουθο.

καταπροσωπίδι, το, η αμνιακή μεμβράνη που καλύπτει το πρόσωπο του εμβρύου. Λέγεται και «φιλοπροσωπίδι».

καταφυγγισμένη, η, η λεχώνα που είναι επηρεασμένη από εξωτικά ή έχει φοβίες.

καταχύσματα, τα 1) η μαγική πράξη της μαμής, που ρίχνει «αμίλητο νερό» στο στήθος της επιτόκου για να αρχίσει ο τοκετός, 2) τα ασημώματα του νεογνού από τους συγγενείς μετά τη γέννηση, 3) τα νομίσματα που ρίχνουν πάνω στα προικιά της νύφης.

κατσιβέλικο, το, το γυναικείο αιδοίο.

κασικάδες, οι, τα παιδιά που γεννιούνται στο χρονικό διάστημα μεταξύ της παραμονής των Χριστουγέννων μέχρι των Φώτων.

καϊμός, ο, 1) η βασκανία της λεχώνας και του νεογνού, 2) η σφοδρή επιθυμία της στείρας να συλλάβει παιδί.

καψάλης, ο, ή καψάλι, το κλεψίγαμο παιδί, το νόθο.

καψαλοψάλιδο, το, το ψαλίδι με το οποίο κόβει η μαμή τον ομφάλιο λώρο, αφού το καψάλισει πρώτα σε φλόγα. Λέγεται και «φαλοτόμος».

καψομάνα, η, 1) η μάνα που της έχουν πεθάνει τα παιδιά, 2) ειρωνικά η μάνα με παιδί από κλεψιγαμία.

κείμαι, επί επιτόκου τίκτω· «κείμαι και ωδίνω».

κεντήρης, ο, το νεογνό με ανοιχτή μηνιγγοκήλη. Η μαμή πιστεύει ότι το κέντησε ο Σατανάς ή ότι η μάνα του συνουσιάστηκε με το Σατανά.

Κερά, η, 1) επίθετο της Θεομήτορος, 2) επίθετο της επιτυχημένης μαμής.

κεραμιδόκουνια, η, η πρόχειρη κούνια που φτιάχνει η μαμή για τα πρόωρα νεογνά. Είναι ένα ζεστό κεραμίδι του σπιτιού ντυμένο με βαμβάκι.

κέρασμα της μαμής, το, το δώρο της μαμής από τον πατέρα όταν γεννηθεί αγόρι (ασημένιο νόμισμα).

κερασινό, το, ονομασία του αγοριού από τη μαμή, όταν γεννηθεί τον Ιούνιο μήνα με τα κεράσια. Ευχαιτικό όνομα της μαμής, για να είναι πάντα κόκκινα τα μάγουλά του.

κεραυνός, ο, 1) το αστροπελέκι, 2) πέτρα, κρατητήρας για την έγκυο (το κεραύνιο).

κεχρί, το, για να προστατεύσει η μαμή τη λεχώνα και το μωρό από τη βασκανία, της κρεμάει στο στήθος ένα σακου-

λάκι με σπόρους κεχριού.

κηκίδι, το, σκόνη από όγκο φλοιού δρυός, με την οποία η μαμή πασπαλίζει τις μηροβουβωνικές χώρες του μωρού για να μη συγκαίγεται.

κηρόπαιδο, το, το κέρινο αφιέρωμα της μάνας, όταν μετά από δύσκολο τοκετό επιζήσει το νεογνό της.

κινδυνεύω, κατέχομαι από ισχυρούς πόνους κατά τον τοκετό, σε περίπτωση δυστοκίας· «κινδυνεύει από χθες το πρωί κι ακόμα δε γέννησε».

κινητικό, το, το καθαρτικό φάρμακο.

κινώ, μένω έγκυος.

κισσήρισα, η, η στείρα γυναίκα, η άγονη. Λέγεται και «κισσήρα».

κλαούρι, το, το νεογέννητο που από κακοπάθημα κατά τον τοκετό κλαίει πολύ (ανοξαιμικό κλάμα). Λέγεται και «κλαούνικο» ή «κλαούρης».

κλειδί, το, 1) η κλεις, 2) εργαλείο της μαμής για τη ρήξη του θυλακίου, 3) εργαλείο της μάγισσας για δεσμάτα νεογνύμφων.

κλειδόχειλο, το, το παιδί με λαγόχειλο, η χειλεοσχιστία.

κλειδωτήρι, το, το μικρό κλειδί που φέρουν επάνω τους οι έγκυες για να μην αποβάλλουν. Συνήθως είναι αρσενικό (χωρίς τρύπα), για να γεννήσουν αγόρι.

κλήρα, η, το άρρεν τέκνο, ο κληρονόμος· «δεν έχει κλήρα».

κληραλεστικό, το, η αμοιβή του μιλωνά, σε χρήμα ή σε είδος, από στείρα γυναίκα όταν πρωταλέθει ο μύλος. Λέγεται και «πρωταλεστικό» και θεωρείται γονιμικό.

κλωτσοπόνια, τα, το εκούσιο τίναγμα των ποδιών της λεχώνας τρεις φορές την ημέρα –για τρεις ημέρες– με εντολή της μαμής, για να αποφύγει κακό (θρομβοφλεβίτιδα). Λέγεται και «προπόδειξη». Η μαμή ρωτά: «τί κλωτσάς;» κι η

λεχώνα απαντά: «κλωτσώ τα πόνια».

κνίσσηση, η, η μυρωδιά των φαγητών, που φέρνει στην έγκυο επιθυμία για φαγητό. Λέγονται και «επιθυμητούρια».

κοιλιά, η, μεταφορικά η μήτρα.

κοιλιαρόπετρες, οι, μεγάλες λείες πέτρες, που κυλιούνται οι στείρες γυναίκες για να συλλάβουν παιδί.

κοιλιδιά, η, το γέμισμα της κοιλιάς από το παιδί όταν πλησιάζει ο τοκετός. Επίσης, επί γεννηθέντων διδύμων: «με δύο κοιλιδιές έκανε τέσσερα παιδιά».

κοιλιοσφράγιδο, το, η σφραγίδα της προσφοράς την οποία δένει η μαμή επάνω στο υπογάστριο της τίκτουςας, μετά την έξοδο του ύστερου (πλακούντος), και τη ζώνει σφικτά με το ζωνάρι του ανδρός της για πρόληψη αιμορραγίας (μητροσυσταλτικό).

κοιλόμαλλα, τα, τα μαλλιά που είχε το παιδί μέσα στην κοιλιά της μάνας του. Συνήθως τα κόβει η μαμή όταν το παιδί χρονίσει ή ο «κουρονουνός».

κοιλοπονεμένη, η, η γυναίκα στο στάδιο των ωδίνων. Η μαμή της χύνει χλιαρό νερό και λέγει ενθαρρυντικά λόγια: «όπως χύνεται το νερό, να χυθεί και το παιδί».

κοιλοπονώ, ωδίνω, αισθάνομαι τις ωδίνες του τοκετού.

κοινωνισμα της εγκύου, το, η Θεία Μετάληψη των αχράντων μυστηρίων στην έγκυο, ιδίως στις πρωτάρες, λόγω του κινδύνου κατά τον τοκετό. Πιστεύουν ότι το ένα πόδι της εγκύου είναι στον τάφο, λόγω της υψηλής μητρικής θνησιμότητας την εποχή εκείνη.

κολασμένες, οι, όσες παρευρέθηκαν σε τοκετό όπου πέθανε το παιδί από τη λεχώνα, τη μαμή, την πλαγιομαμή ή παραμαμή, τη γιαγιά. Συνήθως, οι επτά κύριες γυναίκες που βοηθούν στον τοκετό. Ο ιερέας τους βάζει «κανόνα» (ηθι-

κή τιμωρία).

κολασμένη, η, η γυναίκα που απέβαλε. Τη λένε και «φόνισσα». Ο ιερέας της ρίχνει «κανόνα».

κολάστρα, η, το πρώτο γάλα της μάνας μετά τον τοκετό, το πρωτόγαλα. Η μαμή δεν το δίνει στο μωρό γιατί συνήθως βλάπτει, αλλά το μαζεύει και το πετά σε ποτάμια για να φέρει πολύ γάλα η μάνα.

κολλήματα, τα, τα κωλόπανα, τα σπάργανα του μωρού. Όταν το παιδί είναι αγόρι, τα φτιάχνει η μαμή ή η γιαγιά από πουκάμισο του πατέρα του και φιλοδωρείται (ένδειξη γνησιότητας του τέκνου).

κολόπανα, τα, τα σπάργανα των βρεφών.

κολυμπίδια, τα, η γιορτή του λουσίματος του νεογνού την τρίτη ημέρα από τη γέννησή του. Λέγονται και «τριμερίτικα λουσιδία» ή «κολυμπίδια της μαμής», επειδή πρωτοστατεί η μαμή, η οποία κολυμπίζει και λούζει ελαφρά το βρέφος σε σκάφη με χλιαρό νερό, μέσα στην οποία η μαμή ρίχνει ασπράδι αβγού για να είναι άσπρο το παιδί, αλάτι για να λέει νόστιμες κουβέντες και νομίσματα για να γίνει πλούσιο. Τα νομίσματα τα παίρνει η μαμή ως αμοιβή της.

κόλφια, τα, οι μαστοί της θηλάζουσας μάνας.

κολώνα, η, η μεγαλοπρεπής στάση της μεγαλόσωμης εγκύου όταν βαδίζει, δηλαδή, το υπερήφανο βάδισμα της εγκύου στους τελευταίους μήνες της εγκυμοσύνης.

κολώνια εντριβών, η, η κοινή κολώνια με διάλυμα καμφοράς, για εντριβές του δέρματος της εγκύου ή της λεχώνας από τη μαμή.

κομμένο, το, το βρέφος που κλαίει από μυαλγία.

(Συνέχεια στο επόμενο τεύχος)